

SAMLAREN

TIDSKRIFT
FÖR
SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 9

1928

UPPSALA 1928

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1928
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

UTBROTTET AV TEGNÉRS SINNESSJUKDOM

NÅGRA BELYSANDE DOKUMENT

AV

SVEN CEDERBLAD.¹

Den 21 maj 1826 skriver Tegnér till Brinkman från sitt lantställe Tuvan utanför Växjö, där han för åtta dagar sedan flyttat in:

I fonden tvers öfver sjön är Domkyrkan och grafvarna och Evighet: men emellan dem och mig synes likväl Hospitalet, en betydelsefull utsigt.

Denna utsikt, symboliskt fattad, skulle gång på gång dyka upp för Tegnér under hela senare delen av hans liv. Redan år 1823 skall han, efter vad lektor Jöns Kristoffer Söderberg, Tegnérs värmäländske biograf, omtalar i sitt minnestal (Lunds universitetsbibliotek), ha yttrat, att det ginge en »vansinnighetsåder» genom hans släkt och att han ej vore säker på att få gå fri: »Det är en fin skilnad mellan att vara galen och poet». Emellertid ansågs detta, tillägger Söderberg, »som ett av hans vanliga infall». Under mjältsjukans svåra kris under mitten av 1820-talet lyckades dock Tegnér undgå den fruktade faran, fastän sinnessjukdomen säkerligen var hotande nära: hans hypomana sinnesstämning företer samma symptom som dem vilka förebådade utbrottet 1840: höggradig misantropi, obehärskad retlighet och kverulans, erotisk överkänslighet, bristande jämvikt i känslolivet, skenande och otyglad fantasi. I augusti 1830 har hans förre konsistorienotarie A. G. Ahlstrand antecknat, att

¹ Tack vare ett understöd ur Långmanska kulturfonden har det blivit meddelaren möjligt att under sommaren 1927 driva studier vid bibliotek och arkiv, vilket härmed erkännes med största tacksamhet.

man första gången kunnat spåra tecken till sinnesförvirring hos biskopen.¹ Följde så vid 1830-talets mitt ännu en svår sjukdomskris och i början av juli 1840 efter återkomsten från riksdagen utbrottet av själssjukdomen.

I sin bok »Skapande fantasi och sjuka skalder» (Sthm 1927) har professor Bror Gadelius med säker hand tecknat Tegnér's sjukdomshistoria. Han betecknar Tegnér's läggning och sinnessjukdom som cyklothyma, hans mjältsjuka kallas (s. 221) »ett manodepressivt blandtillstånd», ej ett typiskt svärmod utan ett mellanting mellan melankoli och manisk exaltation.» Huvudvikten lägger han liksom Tegnér själv på skaldens nedärvda sjukdomsanlag och ytterliga känslighet, men även de yttre faktorer, som ingå i orsakskedjan, analyseras ingående.

Efterföljande hittills otryckta dokument (alla ingående i Tegnér-samlingen i Lunds universitet, Biographica) förändra icke sjukdomsbilden men göra den på ett par punkter fylligare genom några nya biografiska detaljer. Själva sjukdomsutbrottet och Tegnér's sinnes-tillstånd under resan till Schleswig framträda i ett skarpare ljus.

Här först meddelade dokument härrör från Carl August Adlersparre, poeten »Albano». I slutet av oktober 1835 kom denne till Östrabo. Hans fader, revolutionsmannen Georg Adlersparre, hade dött den 22 september. Sonen hade två dagar efter döds-fallet skrivit ett patetiskt brev till Tegnér (Lunds UB., brev till Esaias Tegnér), i vilket han å egna och sin moders vägnar uppfordrat skalden att förhärliga faderns minne: »Det beror nu på Sveriges störste skald att skänka Enkan och fäderneslandet en tekning af sin älskling.» Tegnér hade icke hunnit besvara brevet, när Adlersparre kom på besök i akt och mening att personligen ge ökat eftertryck åt sin begäran. Adlersparres skildring, tillägnad Disa Tegnér, ger en autentisk och åskådlig bild av Tegnér under den svåra krisen vid 1830-talets mitt och förebådar vad som komma skulle och vad den disharmoniske diktaren anade. Den kräver ingen kommentar men ger den rätta bakgrunden till de följande

¹ Enligt E. WRANGEL: *Till skalden Tegnér's psykologi*, Ord och Bild 1922, s. 535, och BROR GADELIUS: *Skapande fantasi och sjuka skalder*, Sthm 1927, ss. 253, 254.

skildringarna av Tegnér under sinnessjukdomens dagar.¹ Adlersparre skriver:

I nedre farstugan stod den vidtfröjdade mannen och aftog sin öfverrock. Genast presenterade jag mig för honom, då han fäste sina blixtrande ögon i mina, frågande: »Är ni Georg Adlersparres son?» — och då jag, jemte en bugning, besvarat frågan, tog han mig i handen och kramade den, tilläggande: »hjerligt välkomēn». Derpå öppnade han dörren, fattade mig i armen och ledsagade mig genom salen in i kabinettet, hvars dörr han häftigt igenstängde.

Förundrad öfver denna mystiska utveckling af besöket, hvilket, nära nog, liknade en fånges hemliga förhör, sade sluteligen Tegnér: »sätt er ner, vi hafva mycket att språkas om» — hvarpå vi båda satte oss i soffan.

En kort stunds tystnad rådde, under hvilken jag fitigt studerade skaldens anletsdrag. Nu upptog Tegnér sin näsduk, torkade sin panna och sade: »Ja, jag vet hvar Vesuvius brinner, här, här.» Och nu med en sorglig stäma, fast med afklippta meningar, fortfar han:

»Min Grefve! jag känner er icke personligen, men jag vet, att ni intresserar er för min ställning in- och utvärtes. Nå väl, några ord härom, på det ni ej må förundra er öfver mitt sätt att vara och miss-taga er på en besynnerlig menniska, som stöter sig med alla han kommer i beröring, med ett ord, som är olycklig. Jag är förnär-varande sjuk; det är en inre tärande sjukdom, som hetter hypokondri och på ren svenska galenskap. Det är ett arf, det sämsta af alla. Denna mjeltsjuka har nu trenne höstar å rad infunnit sig; och under denna tid är jag den odrägligaste för mig sjelf och förmodligen äfven för andra. Jag stöter mig med folk, ibland med flit och ibland utan att vilja det, med ett ord, jag är i högsta grad lättretlig. Bloden stiger åt hufvudet; mitt hjerta blöder och min själ brinner!»

Här gjorde den sorgliga stämman ett uppehåll, men fortfor: »Ingenting, som jag nyss sade, behagar mig utom min familie. Och ändå om jag eftertänker: har försynen gjort allt för mig. Jag är ju det högsta man kan bli på den väg jag valt, min fader ämnade mig till skrifvare, och jag hade då hunnit till Kronofogde samt vid denna tiden förmodligen varit hängd. Jag har ju mera rykte än jag behöfver; en god inkomst, goda affairer, alla mina barn försörjda med undantag af min yngsta son; med ett ord, jag borde ej klaga. Men utom min familie vill jag helst umgås med ingen. Att vara i Vexiö, det är det-samma som att vara uti ett förpestadt land. Der bor ett sniket och tråkigt folk, som bara talar om spader och klöfver eller om sädespris, som mera bryr sig om det materiella än om sin salighet. Fruntimren äro väl här, som annorstädes, det bästa; men talar jag vid någon,

¹ I sina *Anteckningar om bortgångna samtida* I, Sthm 1859, har också ADLERSPARRE återgivit intrycken av sitt besök på Östrabo.

säger man strax att jag är amant; det är väl ingen skam för mig men för henne.»

Här hvilade sig snillet en stund och ett satiriskt leende låg på hans läppar. Tegnér återtog: »Jag har nu redogjort er min ställning i världen och förlåt mig om min öppenhet varit besvärlig att höra. Ni ser att jag väntar på ett hårdt Öde; min första galenskap var min poetiska inspiration.»

De övriga aktstycken, som här publiceras, röra utbrottet av Tegnér's sinnessjukdom och den första sjukdomstiden.

I sitt nyssnämnda minnestal inleder Söderberg sin skildring av Tegnér's själssjukdom med en ganska uttrycksfull bild:

Denna älskeliga och oförlikneliga sol nalkades emedlertid alltfört den molnbädd, som samlade sig omkring hennes nedgång, och uti hvilken hon sjönk ned, förr än natten kom.

Söderberg berör därefter Tegnér's vistelse vid den stormiga riksdagen 1840 och fortsätter:

Sommaren 1840 återkom han till Wexjö i en kroppsligt svag och retlig sinnesstämning, som ingalunda hade förbättrats af resan, den han mellan Stockholm och Jönköping hade gjort på ångbåt, uti en ovanligt stark hetta, som drev hans hemorrhoider åt hufvudet. Han skulle i Wexjö förrätta en prestvigning i Domkyrkan. Redan hade han vid denna förrättning uppläst större delen af invigningstalet, då han utbrast i en gråt, som väckte uppseende, och blef honom hinderlig i det följande, hvarefter han tystnade, så att assistenterne måste framgå och leda fullbordandet af akten, deri han dock deltog. Han återfördes hem, och en sinnesrubbing befanns hos den ädle och älskelige mannen hafva inträffat, föranledd genom ett lindrigt anfall af nerfslag. Hvem kan måla den allmänna bestörtningen, hvilkens rätta sammanhang man i början knappt trodde sig böra nämna? Man erinrade sig nu hans förutsägelser, och att han sist för 10 månader sedan, eller då han sommaren 1839 var i Stockholm, stående vid ett fönster på ett landtställe på Djurgården, tankfullt seende öfver sjön åt Danvikens dårhus, med ett uttryck af oändligt vemod uti sitt sköna ansigte, skall hafva vinkat värden i huset till sig och sagt: »Ser du broder, der få vi, fantasiens martyrer, ändock vårt sluteliga hem», hvilka ord då hade gjort ett djupt och outplånligt intryck på de närvarande.

Den nödtvunget avbrutna prästvigningen omnämnes mig veterligt icke på något annat ställe i Tegnérlitteraturen. I Heurlins

skildring av Tegnér's insjuknande, vilken följer nedan, omtalas den icke, men detta kan bero på att Heurlin av sin »fluss i ögonen» förhindrats att gå ut under första veckan efter Tegnér's hemkomst och följaktligen inte kunnat »följa honom med uppmärksamhet». Söderberg har dock i allmänhet visat sig vara väl underrättad: de få misstag, som han begår i sitt minnestal, röra merendels kronologien för Tegnér's dikter. På grund av sin nästan rörande beundran för sin landsman skalden visar också Söderberg en tegneridisk böjelse för att i all välmening hoppa de stora granna orden, varför också hans minnesteckning liksom oftast skönmålningar blir en smula fadd. Den sakliga riktigheten äventyras dock sällan på grund av denna tendens. Som ett indicium på berättelsens sanningsenlighet kan anföras, att Tegnér med sin upprörda och obalanserade sinnessämning under sjukdomstiden hade lätt för att plötsligt och till synes omotiverat brista i gråt. Så berättar Reuterdahl i brev till fru Molbech (Samlaren 1904, s. 172), att Tegnér till en början efter återkomsten till Växjö »förrättade sina sysslor» och tillfogar i samma andedrag: »Han hade beständigt tårar i ögonen, ofta utan all anledning.» I den sjukdomsmärkta dikten *Porträtt af en Anonym*, daterad till år 1840, säger Tegnér om sig själv:

Ofta han skrattar med hån, men oftare gråter med vemod
såsom ett barn, men nej, såsom en Man gråter han.

Den 13 mars 1841 skriver också Tegnér i ett brev till sin hustru, vilket visar, att hans sjukdomsinsikt, som han under sjukdomen förlorat, återkommit: »Jag är nu alldeles frisk, och min förra kraftlöshet är också borta. Det måste ännu någon nerfsvaghet återstå, ty jag har ofta en benägenhet att gråta, utan någon synnerlig orsak, som väl kommer af någon öfverretning i nerfverna.»

Söderbergs följande skildring av Tegnér's Kungsholmsvistelse bekräftar i huvudsak kända förhållanden men ger därutöver en glimt av Tegnér's kungligt frikostiga sinnelag:

En ungdomsvän följde den sjuke till hufvudstaden, för att han der skulle erhålla en planmessigare behandling af läkare; och man gaf honom rum i det Björkmanska huset på Kungsholmen. Sjelf kände han sig ej olycklig. Han levde i diktens rymder, han skref versar, i hvilka de sublimaste tankar korsades med oredan. Han trodde sig vara mycket rik, och ville anslå hufvudparten[?] af sina rikedomar till ett legat för Sveriges fattiga skalder och konstnärer, ty till hans hjerta

hade ingen rubbning hunnit. Han ville i början, oaktadt sina vårdares föreställningar, gå ut för att på vanligt sätt träffa människor, men då man, för att förmå honom godvilligt stadna hemma, sluteligen påfann föregiva för honom att rabulisternes parti hade vunnit seger öfver konungamakten och ensamt innehade väldet, drog han sig sorgsen tillbaka och yttrade aldrig mer någon önskan att gå ut.

Ännu mera mänskligt och dramatiskt gripande än Söderbergs skildring är ett brev från Tegnér's gamle vän domprosten Chr. Heurlin till dåvarande chefen för Sveriges hospitalsväsen, generaldirektör Ekströmer, daterat Växjö den 17 juli 1840. Ej minst den häftigt upprörda tonen vittnar om att Heurlin, säga vad man vill om honom som Tegnér's »onde ande», var vänfast och Tegnér orubb- ligt tillgiven. Det synes mig, som om hans roll och inflytande genomgående framstälts i alltför mörk dager. Att biskopinnan Tegnér riktade bittra anklagelser mot honom, för att han lockat Tegnér till den upprivande riksdagen, är mänskligt, och att Afton- bladet utpekat honom som Tegnér's onde genius, kan synas förklar- ligt, men att även eftervärlden skall göra honom till syndabock, är säkerligen mindre väl grundat. Att sakerna skulle ta en så fatal vändning, var väl inte lätt att förutse. Han handlade ju också på order från högsta ort. Att han och Karl Johan hade intresse av Tegnér's närvaro vid riksdagen, var helt naturligt, då Tegnér nog inte var en betydelselös docka i det politiska spelet. Tegnér om- talar i ett brev från Stockholm (till dottern Disa den 28 januari), att ingen annan biskop än möjligen han själv kunde svara för sina präster. Och för övrigt, var verkligen Växjö, »Sodom», en så mycket lämpligare plats för den hetlevrade skalden än Stockholm, »Gomorra»? Tegnér hade visserligen mot slutet av 1830-talet återfunnit det goda förhållandet till de sina på Östrabo; många brevuttalanden bestyrka detta, men de åtföljas nästan regelbundet av hätska utfall mot den »ärelösa staden», där Tegnér levde i frivillig men pinsam isolering. »Jag har för staden och all dess nedrighet en oöfvinnerlig afsky; men det är lycka att jag finner mig rätt väl hemma, utan all slags beblandelse med packet» (brev till Wingård den 2 juli 1839). Detta Tegnér's andliga enslingskap i Växjö har nog sin del i hans mjältsjuka. För Mohnike klagar han (i brev den 20 oktober 1838), att han lever »som en Anakoret, hvarigenom sinnet också mycket förmöglar». Heurlin är, skriver han till Wingård den 29 november 1838, »den enda människa här på orten med hvilken jag kan ha

något umgänge,» och han beklagar dennes tillfälliga frånvaro. — En upphetsad kverulant behöver sällan söka förgäves efter föremål för sin förbittring, var han än må vara. — Den viktigaste orsaken till sjukdomsutbrottet har man nog ej att finna i riksdagsvistelsen 1840 utan i den åderförkalkning i hjärnans kärl, som enligt Gadelius (a. a., s. 280) tillstötte under denna tid.

I sitt brev till Ekströmer förbereder Heurlin sin och Tegnér's gemensamma vän på att en olycka träffat Tegnér, som »värre är än hans död», och fortsätter:

Tegnér återkom frisk till Kroppen — men besynnerlig till lynnet. Sjelf besvärad af fluss i ögonen, som ännu icke lemnat mig, kunde jag första veckan icke följa honom med uppmärksamhet, ty jag måste hålla mig inne. Efter ett par bad, hvarvid han olyckligtvis tog douche med alt för varmt vatten, började han svärma i orediga phantasier och förråda tecken till galenskap. Med hvarje dag förvärrades tillståndet. Ingen synnerlig matlust — ojämn nattsömn. Oskyldigtvis började man misstänka ett rusigt tillstånd. Måndagen d. 8 var han fullkomligt oredig — sof icke följande natt — morgonen därpå efterskickades jag — kroppen var kall — blodet stigit åt hufvudet. Hillers¹ tillkallades. Tisdagen kl. 11 f. m. fick han ett anfall — mera liknande Epilepsie än Apoplexie, snarast Convulsiviskt. Efter en time återfick han sans — han blef redig — men var fullkomligt minneslös. Kl. 5 infann sig ett ngt likartadt anfall, som medförde 2^{ne} timars sanslöshet — efter kalla baddningar, fotbad, — —² och stark Medicin kom han åter till lif — var då fullkomligt redig — mild — hjertlig — öm. Onsdagen och Thursdagen voro goda. Alt syntes lofva förbättring, men Fredagen, just i dag 8ta dagar sedan, började han åter blifva oredig, och altsedan har tillståndet försämrats. Nu i dag hörer man knapt ett enda redigt eller förnuftigt ord. Jämt har förnuft och oförnuft omvexlat ända till förvåning — nu märker man knapt några tecken till det förra. I början sysselsatte sig hans phantasie med en resa till Rom — han var då stilla — medgörlig. Nu åter har den tagit en annan, mera oregelbunden flygt — och han börjar blifva svår — befallande — häftig — missnöjd med hela sin omgivning. Sofver gör han oregelbundet — är uppe hela dagen — långt in på nätterna. — Åker dageligen 2^{ne} gånger — i tid och otid — matlusten är stark — men de vanliga tiderna glömmas. Beskrifningen är ju förskräckelig! Tillståndet likväl värre. O! min Gud, att jag skulle upplefva och se något sådant! Och därtill hela famillens ångest och förtviflan! — hela stadens och ortens consternation!

¹ L. E. Hillers, läkare i Växjö, hörde till Tegnér's umgänge (ELOF TEGNÉR: *Östrabo, Från farfarfars och farfars tid*, Sthm 1900, ss. 276, 277).

² Oläsligt ord.

Nu [broder?], Vän, — till mitt egentliga ärende. Här kan och bör Tegnér icke förblifva. Vi sakna Läkare — vi sakna dem, som kunna umgås med och sköta den olycklige. Hustru och Barn hafva öfver honom icke nog välde. Han lyder dem icke — han lyssnar icke till deras tårar och böner. Bort måste han — men hvart? Det förra säger Hillers är ovilkorligen nödvändigt — det sednare vågar han icke bestämma, och hvem kan här verka på honom? Han har för ingen af Läkarna hvarken förtroende eller aktning — familjen vågar icke motsätta sig hans besynnerliga nycker. Någon gång tyckes han sjelf inse och erkänna sin sjukdom och den hotande faran. Då nämner han alltid Ditt namn. Sedan Rosenschöld dog, är Du den ende Läkare världen har. Det är en Man, säger han, honom måste man lyda — och vill man ej med godo — han är karl för sig — han kan med sin blick befalla — med sin kraft kufva. Du gissar nu innehållet af min[a] — af Makas och Barns böner. Du måste resa hit — genast — icke dröja en enda dag — icke ens en timma — resa natt och dag — taga Courierpass — det får Du gerna — skicka förbud och åka fort — sofva i vagnen. Hvarje minut är dyrbar. Tégners lif och förstånd sväfva i ögonblicklig fara. Kom ihåg — hvad Du i honom är skyldig vänskapen — fäderneslandet — den förtviflande makan — de i sorg försänkta Barnen. Du måste råda — om du än icke kan hjälpa och rädda. Du måste framträda befallande — endast Du eger makt öfver honom — endast till Dig har han förtroende. Befall — härifrån måste han — resa till Stockholm, Köpenhamn, Paris — hvart Du bestämmer. Kom — för Guds skull! Ädle vän — om Du såge mig i denna stund — ännu mer, om Du såge Anna, Thilda, Disa — Rappen med Barnen — Sönerna — husfolket — hela staden! Omöjligt kunde Du neka! Res — genast — så fort Du får förspändt. En odödlig ära skall Du förvärfva. — — — — —

I dag 8ta dagar kan och bör Du vara här. Gud låt honom till dess lefva! — — — — —

Jag har nyss kommit från Östrabo — detta fasans, sorgens och förtviflans hemvist — förr glädjens och trefnadens. — — — — —

Wexjö d. 17 Julii

1840

Evigt Din Vän

C. I. Heurlin.

Detta förtviflade brev, genombävat av situationens febrila spänning, hade som känt önskad verkan. Ekströmer reste till Växjö. Han har antagligen »framträtt befallande», och Tegnér har lytt. I

varje fall följde han Ekströmer till Stockholm. I Tegnér's ord om Ekströmer, som han i föregående brev ofta nämner med beundran och tillgivenhet men som under sjukdomstiden skulle bli föremål för hans måttlösa förbittring, framlyser hans dyrkan av den manligt självständiga personligheten. Det är typiskt för honom att koncentrera hela sin varma beundran på en enda, bredvid vilken alla andra te sig som föraktliga nulliteter. Visserligen är det plågsamt att bevittna, hurusom denna starka, rika själ och lysande intelligens omtöcknas och dukar under för övermäktiga krafter, men det är dock välgörande att se, huru enstaka karakteristiska drag av Tegnér från hans krafts dagar kvarstå obrutna mitt i det allmänna sammanbrottet, låt vara att önskningar och idéer stegras till förryckthet och oresonlighet.

Heurlin har — antagligen med tanke på adressaten — givit sitt brev karaktären av en sjukjournal. I allt väsentligt sammanfaller hans skildring med den beskrivning av sjukdomsutbrottet, som Reuterdahl lämnat i sitt ovan citerade brev till fru Molbech. Man får av båda dessa skildringar av ögonvittnen ett bestämt intryck av det cyklothyma i Tegnér's lynne och psykos. Jag går ej närmare in härpå. Det är överflödigt efter Gadelius' analys i Skapande fantasi och sjuka skalder. Hans karakteristik av Tegnér som manodepressiv övertygar. Endast under den första ungdomstiden (till omkring 1806) företer Tegnér schizoida drag med sin nästan oföränderliga attityd av melankolisk, inbunden enstöring.¹

Enligt Heurlins brev fantiserade Tegnér under de första sjukdomsdagarna om en resa till Rom. I dessa hans fantasier ligger det frö fördolt, som med tiden växte ut till det ståtliga poemet *Afsked till vännerna i Norden*. Anslaget lyder:

Jag far ifrån Er, här är mig för kallt,
för grå är himlen och för oskönt allt.

Han längtar till Södern och i första hand till Rom:

¹ För att undvika misstyding må här framhållas, att ordet schizoid här icke tas i betydelsen av något onormalt utan endast användes för att karakterisera — detta i anslutning till ERNST KRETSCHMER, som i sitt arbete *Kroppbyggnaden och karaktären* (Sv. övers. Sthm 1926) utsträckt begreppen cyklothym (cirkulär, cykloid, manodepressiv) och schizoid (schizofren) till att gälla alla människor, även normala, och låtit dessa termer beteckna två lynnetyper i största allmänhet.

Jag vill se gamla minnets enkesäte,
 på kullar sju, der fordom Roma låg,
 der Tibern ännu drar sin gula våg,
 glömd och vanhedrad, der nu munkens läte
 är hördt med darrande och folkskygg håg,
 och psalmer messas än utaf kastrater,
 der Maro sjöng och Cæsars hjeltedater
 beprisades uti triumphens tåg.

Den tilltänkta resa i Italien, Hellas och det heliga landet, varom dikten handlar, börjar med Rom, och måhända har man att söka diktens groddpunkt i detta parti.

Också dikten *Siestan*, ömsom patetisk, ömsom lätt kåserande, »en romersk dröm», drömd av den »arme Romarn» i Växjö, har kanske ett visst samband med Tegnér's yrande fantasier om Rom.

Sedan Tegnér rest till Stockholm — hans vistelse på Kungsholmen har berörts av Södermark (se ovan!) och utförligt skildrats av Gadelius — blev det småningom bestämt, att han skulle föras till den bekante sinnessjukläkaren Jessens hospital i Schleswig. Om denna resa, som företogs med ångfartyget Sverige i slutet av september 1840, handlar nedanstående dokument, ett brev till Ekströmer från Otto Marin, Tegnér's följeslagare på färden. Då denne Marin vid ett tillfälle bestämmande ingripit i Tegnér's liv, må här nämnas några ord om honom. Otto Ulrik Marin var sjukhusläkare på Karlsborg från den 5 juni 1834, »erhöll 1842, för sjuklighets skull, tjänstefrihet och d. 20 jan. 1845 afsked med gratifikation», död i september 1846.¹ För övrigt uppträdde han som poet och litteratör. Tegnér talar ej sällan om honom i sina brev från Schleswig, och då naturligtvis med sitt vanliga och uppriktiga förakt för allt vad läkare heter. Han tror honom inte mer än jämnt och påstår i ett brev (till sin hustru den 31 okt. 1840), att Marin »vill vara ett geni». Fördelaktigare är Aftonbladets omdöme i några minnesord (den 5 okt. 1846).

Denne man har rätt till ett litet blad i minnets bok, bland fäderslandets litteratörer. Begåfvad med en lågande och häftig känsla samt en mycket liflig fantasi, framträdde han ej sällan, ehuru ano-

¹ Data äro hämtade ur J. F. SACKLÉN: *Sveriges Läkarehistoria, Nytt supplementhäfte*, utg. av A. H. WISTRAND, Nykpg 1853.

nymt, inför allmänheten med uppsatser på vers och prosa, hvilka vanligen blefvo bemärkta genom stilens ovanliga kolorit. Flera dikter efterlämnades, af verkligt värde. — — —

Därefter meddelas en sådan dikt: »Följer du ej mer / På min öde stig?», ett melankoliskt lyriskt poem, som ej saknar sin egen ton.

På resan medföljde Marin i egenskap av medicinskt skolad person och Ekströmers högra hand. Första delen av brevet, vilket är daterat Schleswig den 5 okt. 1840, lyder som följer:

Efter Herr General Directeurs befallning will jag hafwa äran lemna en liten rapport om min resa. Tr har varit öfver förmodan treflig ända till Köpenhamn. Sjösjuk och eländig fogade han sig utan knot i sitt öde. — Men sedan vi blott i Köpenh. satt foten i land, fattade han ett beslut som han swor wara oryggeligt, att neml. genast återwända till Sverige. — Denna stötesten gaf mig så mycket större olägenhet, som hans i Köpenh. väntande slägtingar och wänner till en början funno denna åsigt förträffelig och gáfvo den allt understöd. — Jag gjorde hvad i min förmåga stod för att få honom att fortsätta resan, men alla bemödanden syntes fåfånga. Som jag i alla fall ämnade mig till Friedrichs hospital, så sökte jag tidigt upp Et.Rådet Bang och försäkrade mig om hans bistånd. Sedan jag noga underrettat honom om Bisk^s tillstånd, så hade han godheten ingå på den plan jag uppgjort — — —

I enlighet med Marins plan sökte nu Bang upp Tegnér »under föregifvande att göra den verldskunnige skaldens bekantskap». Han försäkrade Tegnér, att »omvexlande resor till sjös och lands vore ett souveraint medel» mot hans ohälsa, och »föreslog en tour öfver Kiel, Schleswig, Jutland och Danska öarna». »Denna resa», berättar Marin vidare, »gaf han derjemte en antiquarisk fernissa, som elektriserade Tr så, att han utan motsägelse gaf vika.»

Att detta övertalningsförsök tillgått just så, som Marin säger, framgår av ett brev, som Tegnér skriver till Brinkman några veckor efter ankomsten till Schleswig (den 28 okt.). Tegnér berättar, ännu svävande i lycklig okunnighet om Bangs och Marins välmenande intrig:

När jag kom till Köpenhamn tillstyrkte mig Prof. Bang att, dels för helsans, dels för de flere märkvärdiga Fornlemningarnes skuld, dels äfven för de ofta märkvärdiga utsigterna af romantisk karakter som

här förekomma och dem man ej skulle vänta sig på ett slättland, göra en längre Tour omkring Danska Öarna och Hertigdömena. Årstiden var sen, men jag ångrar dock icke resan, den jag nu till större delen fulländat.

De sista orden och fortsättningen visa, att Tegnér ännu icke fått klart för sig, att han måste stanna kvar i Schleswig. Först två dagar senare har han, såsom synes av ett brev till hans hustru (av den 31 okt.), vänt sig till Jessen med en anhållan om att få resa men till sin stora besvikelse och harm fått det undvikande svaret: »Vi skola se tiden an.» När han skriver till Brinkman, leker resan honom fortfarande i hågen med oförminskad tjusning. Bangs förslag har slagit an på hans lättörda fantasi, vilket man ser av det följande:

Mitt högquarter har varit Schleswig, en liten treflig landtlig stad, och som dessutom erbjuder den fördel att man här har ett bättre Dårhus, hvilket alltid är bekvämt för Poë[ter]. Såsom en följd deraf äro även Ständerna just nu församlade härstädes. I nästa månad vill jag bese Odense, Sorö, Roskild, Vordingborg, Sundsborg o. s. v. Derifrån går jag åter till Kphm, der jag blir 8 dagar och sedan öf. Lund till Vexjö.

Det framgår tydligt av utgången, att Marins plan var uppgjord med verkligt skarpsinne, om den också ingår som ett led i det förkastliga behandlingssystem, som man konsekvent tillämpade mot Tegnér: man låtsade sig med fromt bedrägeri gå in på hans vanföreställningar och sökte insöva honom i hans egna villor. Den vittnar om en intim — och med kall beräkning utnyttjad — förtrogenhet med Tegnér's oroligt fladdrande psyke under sjukdomstiden. Tegnér är till en början fylld av en obetvinglig reslust, förklarligt nog, då han länge vantrivts i Sverige i allmänhet och i Växjö i synnerhet. I brev till Mohnike (av den 20 okt. 1838) klagar han över att hans lynne av många orsaker är ojämnt och ofta dystert och tillfogar: »Under mina resor klarnar det dock vanligtvis upp». Hans poesi omkring år 1840 är resepoesi med stoff från resor i verkligheten — såsom i *Resminnen*, ett poetiskt kåseri, präglad av frisk självsyn och rikt på vers fyllda av havets skenbart fria och dock rytmiska böljesvall — eller från strövtåg i fantasien (*Afsked till vännerna i Norden, Religionerna*). Hans fantasi är en Hans Alienus, lustvandrande genom länder och tider.

Att den »antiquariska fernissa», som Bang lyckades ge åt den beramade resan, skulle »elektrisera» Tegnér, är givet. Omkring 1840 slår hans göticism, hans kult av den försvunna äran åter upp i lågor. »Hans kärlek till det nordiska kämpalifvets ideal», säger Israel Hvasser, vilken Tegnér träffade under riksdagen, »och till det därmed nära besläktade af den svenska äran hade öfvergått till verklig idolatri. Att införlifva detta älskade ideal i förädlad gestalt med mänsklighetens hopp var tydligen hans själs käraste önskan» (Gadelius, a. a. s. 278). Psykologiskt sett, är uppvaknandet av Tegnér's göticism ett utslag av hans lidelsefulla pessimism. Liksom alla idealister, som önskat stort och känt varmt, hade Tegnér på äldre dagar blivit besviken och bitter. Ju mera uppbragt Tegnér blev på sitt samtida Sverige, desto mer framträdde gångna tider i förklarad ljus för hans öga. Andligen levde han, såsom han säger i sitt skaldebrev till konungen, på »lifrentan utaf fädrens ära», ty »stort är intet förn det är förbi». Motsättningen mellan fordom och nu är det tema, som han i sina dikter varierar i det oändliga men ofta glansfullt. Var han än färdas fram i verkligheten eller i inbillningen, väcka minnesrika platser hans måttlösa förbittring över den styggelse, som står på heligt rum. Han är en »minnets man» likaväl som Atterbom om också i annan mening.

Med Tegnér's göticism var hans skandinavism av ålder sammanvuxen. Den ärorika forntiden var ju också Nordens commune bonum. Tegnér välvde under denna tid vittomfattande planer på att utvidga sina *Resminnen* till att omspanna hela Norden. Rubriken på en renskrift av dikten är *Resminnen eller Skandinaviska Sagor*. Han planerade ett stort poetiskt historiskt-geografiskt verk med titeln Norden eller Nordiska Rimsagor, vari rimligtvis *Gerda* och möjligen även *Kronbruden* skulle ingå.¹ Denna plan, som överlevde vistelsen i Schleswig, omtalar han i ett brev till Oehlschläger, skrivet i Ystad under hemresan den 1 maj 1841:

Det är möjligt att jag längre fram på året kommer till Danmark, ehuru ej ännu säkert. Jag funderar mycket på ett större poëm öfr Skandinavien, hvartill jag äfven räknar Danska öarna och Jutland, och alla dess sagor. Dertill är lokalkännedom oundgänglig.

¹ Enligt Bööks kommentar till del IX, ÉSAIAS TEGNÉR: *Samlade skrifter*, Sthm 1925, ss. 613, 614.

För sina *Skandinaviska Sagor* är han också beredd att göra en tur till Norge (se brev till Beskow den 24 juli 1841!).

Sista avdelningen av *Resminnen*, koncipierad under resan Stockholm—Schleswig men enligt min mening (som motiveras nedan) nedtecknad först i Schleswig under oktober 1840, visar, hur hans planer växa.

»Båt och Saga gå sin gång.» En svag skymt synes av Bornholm »midt i hög och skummig sjö», och denna glimt är tillräcklig, för att Ingemanns Bornholmska Eventyr och bilder från hednadtida sjöslag skola rullas upp, men, tillägges det,

Deras sagor i romantisk Anda
komma Er ej nu tillhanda.

»Ej nu!» — kanske man kan underförstå, att de äro att vänta framdeles.

Slutpartierna skildra ett besök i »Saxos stad» och en färd över Rönneberga högar till Sireköpinge. Härmed lämnar resan verkligheten och styr in i minnets och fantasiens länder. Tegnér gjorde veterligen ingen avstickare till Lund och i varje fall inte någon färd till Martina von Schwerins hem. Däremot stämmer resrouten med den, som Tegnér för sig utstakade i sitt ovan anförda brev till Brinkman (från Schleswig den 28 oktober 1840). Han förklarar där, att han tänker resa hem över Lund till Växjö, och fortsätter i samma andedrag: »Det förstås af sig sjelf att jag helsar på Martina.»

Men om slutpartiet av *Resminnen* också fått sin slutliga utformning i Schleswig, hade nog Tegnér i sin upprymda sinnesstämning under resan — han var ju enligt Marin »öfver förmodan treflig» — redan huvudet fullt av sina gigantiska diktarplaner. Särskilt böra hans tankar ha kretsat kring *Gerda*, den ännu ofullbordade poetiska berättelse, vars händelser spela i medeltida, omväxlande svensk och dansk miljö, som han skulle ta itu med i Schleswig men vars brottstycken han icke skulle ha kraft att sammanjuta till ett helt. När han i *Resminnen* med rörelse kommer att tänka på Lundagård och Helgonabacken, stiga skuggorna fram ur det förflutna:

Stora skuggor likväl vandra der.
Valdemar och Absalon och Gerda
bättre sångare, än jag är, värda.

Det sker som en islossning i hans inre:

En gång Frithiof varit diktad här,
Gerdas morgonrodnad lyste mellan
dessa stammar, der det är
nu så mörkt, och sångarkällan
ligger isbetäckt. På hennes is
hål jag hugger, och till dansen
väcker böljan opp, och sångarkransen
fuktar jag dermed, ett torrkadt ris.
Grönsken, Blad! jag bryr mig ej om glansen.

Till dessa stämningar har Bang, inspirerad av Marin, kunnat appellera. När Tegnér ger vika för Bangs övertalningskonst, för att sig ovetande föras till hospitalet i Schleswig, gör han det för att fullfölja en poetisk plan, för att förverkliga en hägrande skalde-dröm.

Den fjärde oktober på aftonen anlände Tegnér, åtföljd av sönerna Christoffer och Lars Gustaf, som stött till i Köpenhamn, samt Marin, till Schleswigs hospital. In i det sista sökte man hålla honom i okunnighet om resans mål och inbilla honom att han var på ett vanligt värdshus. Då ingrep Jessen med stort eftertryck och ålade sönerna »framför allt sanning i allt; 'täckelset är redan fallet, allt må han se i sin sanna dager'». De närmare omständigheterna vid Tegnér's ankomst och den stund, då täckelset föll, äro numera väl kända, sedan Gadelius i sitt verk Skapande fantasi och sjuka skalder (s. 310 ff.) meddelat utdrag ur Christoffer Tegnér's brev till sin mor, dagtecknat den 5 oktober. Samma dag avlämnade Marin sin rapport till Ekströmer — dock utan att nämna Jessens myndiga ingripande. Slutpartiet av Marins brev bekräftar och kompletterar Christoffer Tegnér's skildring och har följande lydelse:

Sent i går afton kommo wi hit. Då Bisk. fick i dag på morgonen veta hvar han war, blef han visserligen både ond och sorgsen, dock med mer resignation än vi kunnat vänta — Några glosor om förräderi och falskhet har jag visst fått svälga. »Kan du på din Läkareed intyga att jag är galen?» frågade han mig — Jag swarade: ja, ty nu måste all förställning upphöra — Då han ytterligare ville veta på hvilka grunder, anförde jag Rabulistkriget, Riksföreståndare Embetet, Rikedommen etc., hvilka saker han punkt för punkt sökte wederlägga med mycken klyftighet. Det värsta argument kom dock sist: »allt detta skulle då vara fel i min subjectiva känsla, men hur kan du be-

visa, att icke det är just eder som är rasande?» — Jessen, en dyster och melancholisk, men likfullt vänlig och godsint man, har sagt, att han gör sig allt hopp om hans vederfående — Hans hustru afgudad af de olycklige innev[å]nare¹ på Irrenanstalt, tyckes hafva en [— — —]¹ activ del i de lyckliga resultat. Om alla specialiteter anhåller jag få lemna närmare underrättelser vid min ankomst. Några dagar blott ämnar jag här quarstanna.

Med utmärkt Högaktning etc. — — —

Otto Marin.²

Det dokument, som nu såsom en avslutande sammanfattning meddelas, ett läkareutlåtande av Carl Ulrik Sondén, innehåller väl föga nytt men kan möjligen ha sitt intresse för fackmannen och må i sin helhet citeras såsom härrörande från Sveriges då främste psykiatriker. Jag vill minnas, att någon dragit hans kapacitet i tvivelsmål, men en kompetent bedömare, hans minnestecknare Klas Linroth, lovordar honom superlativt som en i hög grad begåvad, grundlig och samvetsgrann forskare och sinnessjukläkare, på sitt område en flärdlös och modig banbrytare, den förste, som hos oss framställde »den moderna sinnessjukvårdens kraf» under »målmedvetet yrkande på uppförande af från grunden nya, på de sjukas *behandling* och *botande*, ej blott på deras förvaring beräknade anstalter.»³ Sondén skriver:

Herr Doctorn och Biskoppen E. Tegnér, som jag som Läkare under några veckors tid betjenat, har efter tvenne föregående epilepsiartade anfall lidit af en sjuklighet i hjertat åtföljd af ett sjukligt och i hög grad retligt lynne, allmän svaghet i nervsystemet, och en ihållande verk i ena armen, det sistnämnda ett symptom hätydande på en begynnande lamhet; Under tiden har visserligen tillståndet i det hela förbättrats, men är ingalunda fullkomligen häfvat, och då det innebär en djupt rotad och ganska allvarsam sjukdom, som, om den ej blifver tillbörligen behandlad, kan för den återstående lifstiden i grund ruina helsan, så anser jag ovillkorligen nödigt, att Hr Biskoppen

¹ Ett litet stycke av brevet är här avrivet.

² Tegnér's inbillningar om sin oerhörda rikedom, berörda i Söderbergs minnesteckning (se ovan!), och hans fantastiska föreställningar om att rabulisterna gjort uppror och avsatt Karl XIV Johan, varefter han själv föreslagits till riksföreståndare men avböjt, ha utförligt behandlats av Böök (*Resa till Konstantinopel*, Sthm 1925) och av GADELIUS (a. a. ss. 285 ff.). För Tegnér's fortsatta sjukdomshistoria hänvisas också till dessa arbeten.

³ *Carl Ulrik Sondén*, minnesteckning af KLAS LINROTH, Sthm 1915, s. 30. Jfr också GADELIUS: *Det mänskliga själslivet* (Sthm 1921—1924), del 1, ss. 28 ff.

helt och hållet afhåller sig från alla slags ansträngningar till kropp och själ, och egnar sin tid uteslutande till sin helsas skötande, för hvilket ändamål jag anser en längre resa blifva det medel som kraftigast och säkrast kan leda till det önskvärda målet, hvilket härmedelst betygas, så sannt mig Gud hjelpe till lif och själ.

Stockholm d. 17 September 1840

C. U. Sondén
Medicinæ Doktor.

Vilken mission denna skrivelse var avsedd att fylla i Tegnér's liv, framgår ej med önskvärd klarhet, men givetvis har den något samband med de diskussioner, som i de dagarna fördes om den blivande Schleswigsresan; kanske också med den stora resa till södra Europa och Orienten, som i cirkulär växling med tankarna på Östrabo hägrade för skaldens oroliga och reselystna fantasi under hans sinnessjukdoms tid.
